

Mateusz Wyżga

ARCHIWA PARAFIALNE W BADANIACH NAD HISTORIĄ LOKALNĄ

Zbiory w kancelariach parafialnych, poza archiwami rodzinnymi, zasobami bibliotek, urzędów i rozmaitych instytucji, wreszcie poza pamięcią ludzką stanowią ważną składnicę zasobów źródłowych dla badań nad historią „małych ojczyzn”¹. Parafie, oprócz klasztorów, są podstawowymi jednostkami Kościoła katolickiego. Towarzyszą życiu ludności od średniowiecza, gromadząc także informacje o swych wiernych². Początkowo probostwa były jedynie odbiorcą dokumentów związanych z ich bieżącą działalnością duszpasterską i gospodarczą. Niektóre prowadziły kopiarze lub sumariusze posiadanych dokumentów³. Właściwe kancelarie parafialne pojawiły się na ziemiach polskich dopiero wraz z przyjęciem postanowień Soboru Trydenckiego (1577). Księża zaczęli wówczas prowadzić księgi metrykalne: zaślubionych i ochrzczonych. W pierwszych dekadach XVII wieku wprowadzono także rejestry pogrzebów. Nadto sporządzano spisy parafian (łac. *libri status animarum*), prowadzone jednak nieregularnie i rzadko zachowane do współczesności⁴. Należy zauważyć, że ani po rozbiorach, ani po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, status archiwów parafialnych nie uległ zmianie, przy czym państwa zaborcze uczyniły proboszczów niedoczesnymi urzędnikami stanu cywilnego⁵.

Za pioniera badań historycznych w polskich archiwach parafialnych można uznać księdza Jana Wiśniewskiego (1876–1943), o którym pisano:

¹ M.T. Z a h a j k i e w i c z, *Archiwa parafialne jako przedmiot szczególnej troski*, „Poznańskie Studia Teologiczne”, T. 2: 2001, s. 331, 335.

² Zob. S. L i t a k, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, Lublin 2004, s. 37–75.

³ Sumariusze zawierają różnorodne informacje. Zdarzają się inwentarze wyposażenia świątyni, kopie protokołów wizytacji biskupich, rachunki, spisy parafian, zapiski kronikarskie, kazania, a nawet poezje, np.: *Sumariusz dokumentów parafii Węclawice* w Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie, sygn. APA 329.

⁴ C. K u k l o, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 69–72; zob. M. G ó r n y, *Mieszkańcy parafii pepowskiej w 1777 roku. Analiza księgi status animarum*, Wrocław 1994.

⁵ H. W y c z a w s k i, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 2013, s. 386, 445.

„Wspina się na strychy kościelne, karkołomne przechodzi drogi po wiązaniach dzwonnicy, brudzi się pyłem i pajęczyną po różnych schowkach i podziemiach, wypatruje oczy na pożółkłe karty pergaminów starych”. Sam Wiśniewski tak pojmował swoje badania: „Pragnąłem piękną przeszłość [...] opowiedzieć, imiona wielkiej nauki i zasługi mężów, w starych metrykach i dokumentach zapisane, z mroku zapomnienia podnieść, [...] nie jeden napis na starym grobowcu lub dzwonienną przeszłości pokazać”⁶. Badacz ten efekty swoich poszukiwań ogłosił drukiem w szeregu tomów, w podziale na dekanaty i parafie. Jego działalność w zasadzie objęła obszar Kongresówki. Sam miał zwyczaj składać autografy na rękopisach w wizytowanych archiwach. Udało się znaleźć jego słowa w osiemnastowiecznej księdze ochrzczonych parafii Dobranowice⁷. Jan Wiśniewski odkrył i ocalił wiele cennych materiałów, których oryginały często już nie istnieją.

Historycy od lat zwracają uwagę na duże znaczenie archiwów parafialnych⁸ i jednocześnie na fakt, że ich zasób pozostaje na ogół nieznanym szerszemu gremium⁹. Kompleksowo zagadnienie archiwum parafialnego ukazał ostatnio Robert R. Kufel¹⁰. Troska o stan i przyszłość archiwów parafialnych stała się również przedmiotem sympozjum „Problemy archiwów parafialnych i klasztornych 19–20 września 2000 r.”¹¹. Od tamtej pory na łamach czasopism regularnie pojawiają się prace poświęcone tej tematyce. Uwagę zwraca w pierwszej kolejności periodyk „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”¹². Dla badacza zajmującego się historią lokalną cenną pomocą jest

⁶ J. F i d o s, D. O l s z e w s k i, *Książ Jan Wiśniewski 1876–1943. Życie i działalność*, Kielce 2000, s. 32, 85, 99, 101.

⁷ J. S. K o z i k, M. W y ż g a, *Przy wielkiej drodze. Gmina Igołomia-Wawrzeńczyce od wieków średnich do współczesności*, Igołomia-Wawrzeńczyce 2012, s. 14.

⁸ K. D o b r o w o l s k i, *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, T. 5: 1920, s. 90–110. Prace poświęcone archiwom parafialnym zestawiała ostatnio E. M a r k o w s k a, *Archiwum parafialne i jego zasób na przykładzie archiwum rzymskokatolickiej parafii pod wezwaniem Świętej Anny w Białej Podlaskiej*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, T. 7: 2009, s. 10.

⁹ M. D ě b o w s k a, *Stan badań nad archiwami parafialnymi w Polsce*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” [dalej ABMK]. T. 75: 2001, s. 11.

¹⁰ R. R. K u f e l, *Kancelaria, registratura i archiwum parafialne na ziemiach polskich od XII do początku XXI wieku*, Zielona Góra 2011; E. M a r k o w s k a, *Archiwum parafialne...*, s. 9.

¹¹ Jego wyniki zostały ogłoszone drukiem w 75 tomie ABMK za rok 2001.

¹² W. B i e l a k, *Archiwum parafii rzymskokatolickiej w Rymaczach (diecezja łucka)*, ABMK. T. 92: 2009, s. 349–352; J. M a r c z e w s k i, *Rękopiśmienne materiały źródłowe doby przedrozbiorowej do dziejów diecezji chełmskiej obrządku łacińskiego we współczesnych archiwach parafialnych archidiecezji lubelskiej, diecezji siedleckiej i diecezji zamojsko-lubaczowskiej*, ABMK, T. 89: 2008, s. 249–262; H. M a z u r, *Archiwa i kancelarie parafialne w dekanacie Książ Wielki w świetle akt wizytacji z 1783 roku*, tamże, T. 90: 2008, s. 99–110; J. K a p u ś c i Ń s k i, *Archiwum parafialne w Lgocie Wielkiej*, tamże, T. 86: 2006, s. 117–188; M. D ě b o w s k a, R. S k r z y n i a r z, *Materiały do dziejów bożogrobców w*

pomieszczone tam wnikliwe studium Waldemara Kowalskiego, poświęcone archiwom parafialnym doby staropolskiej¹³. Rzadziej tematyka ta pojawia się na łamach innych czasopism¹⁴. Poważny wkład mają tu demografowie historyczni, wykorzystujący w swych badaniach nad dawną rodziną, ruchem naturalnym ludności i stanem zaludnienia głównie księgi metrykalne i spisy ludności, przez co zwracają baczniejszą uwagę właśnie na tę część spuścizny archiwów parafialnych¹⁵. Duże zasługi oddaje na tym polu ruch genealogiczny¹⁶. Nadto opisy archiwów parafialnych pojawiają się w pracach dyplomowych albo w monografiach poświęconych dziejom lokalnym¹⁷.

Badacze podkreślają również ciekawy, nierozpoznany zasób bibliotek parafialnych. Często najstarsze zbiory świadczą o kulturze umysłowej kleru parafialnego, co pośrednio wpływać musiało na kulturę parafian¹⁸. W bibliotekach można napotkać głównie literaturę kościelną, zwłaszcza w języku łacińskim, stare księgi liturgiczne, pozycje kaznodziejskie, dzieła Ojców Kościoła, różne wydania Biblii, a także kolekcje starej prasy¹⁹.

archiwum parafialnym w Miechowie, tamże, T. 86: 2006, s. 83–106; W. Kałwał, *Archiwum parafialne w Bodzentynie*, tamże, T. 84: 2005, s. 73–91; R.R. Kułel, *Duchowieństwo w księgach metrykalnych parafii Babimost od końca XVII do początku XX wieku*, tamże, T. 81: 2004, s. 139–168; A. Weiss, *Archiwum historyczne parafii Wolsztyn: (inwentarz z 1963 roku)*, tamże, T. 76: 2001, s. 341–387.

¹³ W. Kowalski, *Znaczenie archiwów parafialnych w badaniach nad dziejami przedrozbiorowymi*, tamże, T. 75: 2001, s. 19–63.

¹⁴ M. Hlebionek, *Archiwum parafialne w Gietrzwałdzie do 1890 roku*, „Archiwista Polski”, R. 6: 2001, z. 1, s. 68–85; M. Wyżga, *Księgi metrykalne parafii Wszystkich Świętych w Rudawie pod Krakowem*, „Małopolska”, R. 13: 2011, s. 165–188.

¹⁵ Np. B. Kułmor, *Przepisy państwowe i kościelne dotyczące metryk kościelnych w zaborze austriackim (1800–1914)*, „Przeszłość Demograficzna Polski” [dalej PDP], T. 7: 1975, s. 95–104; M. Górny, *Rejestracja metrykalna parafii Szaradowo z XVIII wieku*, PDP, T. 18: 1990, s. 117–137. Zob. także: I. Gieysztorowa, *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976; też, *Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII–XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” [dalej KHKM], R. 19: 1971, nr 4, s. 557–603; B. Kułmor, *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, tamże, R. 14: 1966, nr 1, s. 65–75; J. Szpak, *Inwentaryzacja metryk parafialnych Krakowa z XVI–XIX w. oraz ksiąg stanu cywilnego z pierwszej połowy XIX w.*, „Studia Historyczne”, T. 16: 1973, z. 1, s. 49–64.

¹⁶ Np. „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”.

¹⁷ M.T. Zahajkiewicz, *Archiwa parafialne jako przedmiot...*, s. 331; M. Dębowska, *Stan badań nad archiwami...*, s. 11.

¹⁸ Por. S. Migas, *Kościół w Raciborowicach*, Kraków 1993, s. 93–103.

¹⁹ J. Kozłńska, *Zbiory starych książek w bibliotekach parafialnych i klasztornych*, ABMK, T. 77: 2002, s. 41–51. Wspomniany tom zawiera materiały sympozjum *Problemy bibliotek parafialnych i klasztornych*, 24–25 września 2001 roku. Zob. H. Mazur, *Biblioteki parafialne w dekanacie Książ Wielki w drugiej połowie XVIII wieku*, ABMK, T. 88: 2007, s. 109–131; P. Jamioł, *Biblioteki parafialne dekanatów krakowskich. Lelów i Wolbrom w XVIII wieku*, ABMK, T. 98: 2012, s. 121–148.

Niniejszy artykuł prezentuje jedynie wybór problematyki dotyczącej archiwów parafialnych w kontekście ich przydatności w badaniach nad historią lokalną. Został opracowany na podstawie kwerend w 23 archiwach parafii wiejskich usytuowanych w najbliższej okolicy Krakowa (Biały Kościół, Bolechowice, Czulice, Dobranowice, Gorzków, Goszcza, Giebułtów, Igołomia, Korzkiew, Kosocice, Liszki, Luborzyca, Modlnica Wielka, Morawica, Pobiednik Mały, Raciborowice, Rudawa, Ruszcza, Smardzowice, Tyniec, Wawrzeńczyce, Więclawice, Zielonki)²⁰.

Wedle współczesnej definicji archiwum parafialne stanowi typ archiwum zakładowego i podlega nadzorowi archiwisty diecezjalnego²¹. To najniższy szczebel terenowej administracji Kościoła katolickiego. Obejmuje zarówno akta wytworzone, jak i zgromadzone przez urząd parafialny²². Archiwum parafialne (podobnie jak klasztorne) nie posiada osobowości prawnej jako samodzielna jednostka. Parafia jest uznana za „kościelną osobę prawną”, a proboszcz jest organem prawnym parafii²³. Archiwum parafialne najczęściej jest zlokalizowane w kancelarii parafialnej, która mieści się na plebanii, zwykle w pomieszczeniu z oknami zabezpieczonymi kratą. Archiwalia są przechowywane na ogół w drewnianych szafach. Tylko nieliczne kancelarie są wyposażone w antywłamaniowe szafy pancerne.

Cechą charakterystyczną jest to, że starsze rękopisy są przemieszane z nowszymi. Wynika to z braku sprecyzowania, czy archiwum parafialne ma być jedynie składnicą akt, czy archiwum historycznym. Na razie jest to hybryda, łącząca obie funkcje, a zatem posiada zarówno zastosowanie praktyczne, jak i naukowe²⁴. Niekiedy jednak rękopisy i starodruki uznane za starocie są przechowywane w pomieszczeniach nieodpowiednich, jak strych czy piwnica. W przebadanych archiwach parafialnych część spuścizny pozostaje w rozproszeniu²⁵. Formalnym właścicielem akt parafialnych

²⁰ Analiza została przeprowadzona pod kątem przygotowywanej rozprawy *Mobilność chłopów w okresie nowożytnym w świetle ksiąg metrykalnych parafii podkrakowskich*, grant NCN, nr 0793/B/Ho3/2011/4.

²¹ Szerzej o współpracy z archiwum diecezjalnym: R.R. K u f e l, *Kancelaria, registratura...*, s. 158–164.

²² Tamże, s. 146–158; M. Dębowska, dz. cyt., s. 11.

²³ H. M i s z t a l, *Sytuacja prawna archiwum parafialnego*, ABMK, T. 75: 2001, s. 78–79.

²⁴ M. Dębowska, dz. cyt., s. 14.

²⁵ Np. archiwalia parafii Więclawice znajdują się w archiwum parafialnym, Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie oraz w Muzeum Regionalnym w Miechowie; M. W y ż g a, *Parafia św. Jakuba Apostoła w Więclawicach i jej rejestracja metrykalna z XVII–XVIII wieku. W stronę monografii historycznej* [w:] *Wpływ Roku Jakubowego na rozwój kultu i drogi św. Jakuba*, red. A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz, Kraków 2011, s. 177–224.

jest właściwa parafia (w administracji proboszcza)²⁶. Przed laty zwrócono uwagę, że parafialne akta i dokumenty o charakterze historycznym powinny zostać w miejscu wytworzenia, jednak powszechnie archiwiści diecezjalni zdają sobie sprawę, że dla proboszczów posiadanie w kancelarii parafialnej archiwaliów stanowi zwykle „uciążliwy obowiązek”. Na dodatek interesują się nimi różne osoby: badacze, amatorzy, genealodzy, studenci²⁷. Tymczasem proboszcz jest często kierownikiem i jedynym pracownikiem archiwum parafialnego. Z racji innych obowiązków związanych z duszpasterstwem i administrowaniem parafią obsługa archiwum siłą rzeczy nie jest jego głównym zadaniem. Oficjalna wykładnia kościelnego ustawodawstwa w tej kwestii została omówiona przez Annę T. Pawłowską:

W archiwum parafialnym udostępnia się akta dla potrzeb własnych, dla celów służbowych (instytucji) i naukowo-badawczych. Dla wszystkich zainteresowanych udostępnianie powinno odbywać się w obecności pracownika, odpowiedzialnego za akta, na podstawie podania, w którym, oprócz danych o charakterze formalnym (imię i nazwisko, adres zamieszkania), określa się o jakie akta chodzi, jakich lat dotyczą i czemu informacje uzyskane z dokumentacji będą służyć. Zasady udostępniania szczegółowo reguluje [...] instrukcja archiwalna²⁸.

Częstokroć trudno spełnić powyższe kryteria.

Przekazane do archiwum wyższego rzędu materiały stanowią wyłącznie depozyt, formalnie nadal pozostając własnością archiwum parafialnego. Tym niemniej, z racji szczupłości miejsca, archiwum diecezjalne, stanowiące właściwe miejsce wieczystego przechowywania archiwaliów parafialnych, nie jest gotowe na ich przejęcie. Tłumaczy się to skromną powierzchnią magazynową i małą liczbą personelu²⁹. Wydaje się, że na obecnym etapie pomocą dla niszczących zasobów archiwów parafialnych jest ich inwentaryzacja i digitalizacja³⁰. Tymczasem Maria Dębowska podkreśliła niedawno, że od czasów apelu Zygmunta Sułowskiego o potrzebie zestawienia metryk kościelnych, głównego źródła archiwów parafialnych,

²⁶ R.R. Ku f e l, *Kancelaria, registratura...*, s. 162.

²⁷ M. Dęb o w s k a, dz. cyt., s. 15.

²⁸ A.T. P a w ł o w s k a, *Zasady uporządkowania i przechowywania zasobów archiwów parafialnych oraz problemy wynikające z praktyki i ochrony archiwaliów*, ABMK, T. 75: 2001, s. 105.

²⁹ M.T. Z a h a j k i e w i c z, *Archiwa parafialne jako przedmiot...*, s. 333; M. Dęb o w s k a, dz. cyt., s. 15.

³⁰ Ostatnio: A. Thurston, *Digitalizacja materiałów archiwalnych oraz ich przechowywanie*, „Archeion”, T. 63: 2012, s. 45–56; Sporządzeniem planu akt zajmuje się Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; M. T. Zahajkiewicz, *Archiwa parafialne jako przedmiot...*, s. 333.

niewiele się zmieniło³¹. Podejmowano takie akcje, np. w diecezji kieleckiej³², wrocławskiej i wrocławskiej³³.

W diecezji krakowskiej nie została dotąd przeprowadzona koncentracja archiwaliów parafialnych w archiwum diecezjalnym. Wiele drogocennych materiałów rękopiśmiennych wciąż znajduje się w miejscu ich wytworzenia. Niestety łączy się to niejednokrotnie z brakiem opracowanego inwentarza zasobu archiwum. Ta sytuacja może być niebezpieczna dla kompletności zasobu. Przykładowo stwierdziłem, że do chwili obecnej staropolskie księgi metrykalne są przechowywane w Bolechowicach, Czulicach, Dobranowicach, Giebułtowie, Goszczy, Igołomi, Korzkwi, Liszkach, Modlnicy, Mogile, Morawicy, Pobiedniku, Raciborowicach, Rudawie, Ruszczy, Smardzowicach, Tyńcu, Wawrzeńcycach, Więclawicach oraz Zielonkach. Źródła te nie miały dotąd kopii cyfrowych, a przeprowadzona przed czterema dekadami przez mormonów akcja mikrofilmowania metrykaliów nie objęła wszystkich parafii.

Wedle powyższego, korzystanie z archiwum parafialnego nie jest rzeczą prostą. Potencjalni badacze powinni zwrócić uwagę na wyznaczone dyżury kancelarii parafialnej (zwykle półtorej godziny kilka razy w tygodniu) i skontaktować z proboszczem. Dobrze jest również okazać właściwe pisma polecające, np. z uczelni lub kurii. Przy korzystaniu i używaniu informacji z ksiąg metrykalnych należy pamiętać o ochronie danych osobowych.

Przechodząc do krótkiej charakterystyki źródeł w archiwach parafialnych na pierwszym miejscu należy wymienić księgi metrykalne. Zawierają one zestawienie większości mieszkańców, którzy zostali ochrzczeni, zawarli związek małżeński lub zmarli w parafii. Niektóre parafie szczytą się księgami prowadzonymi od XVI wieku. Księgi metrykalne doby staropolskiej są łatwe do rozpoznania już na pierwszy rzut oka. Mają podłużny kształt dutki sądowej, zwykle w wymiarach około 10x30 cm. Z kolei księgi metrykalne i akta Urzędu Stanu Cywilnego z XIX–XX wieku to duże woluminy. System zapisów metrykalnych w tym czasie prowadzono różnie: w zaborze rosyjskim formy zapisu są długie, a w austriackim oszczędne i łatwe w przeszukiwaniu. Małopolskie archiwa parafialne posiadają jedne z najstarszych ksiąg metrykalnych w Polsce. Na pierwszym miejscu należy wymienić dysponującą najstarszymi znanymi metrykami parafię Mariacką w Krakowie (1548), dalej farę w Bochni (1559), wiejską parafię Rudawa koło Krzeszowic (1570)

³¹ Z. Sułowski, *O potrzebie rejestracji metryk kościelnych*, ABMK, T. 5: 1962, s. 7–11; M. Dębowska, dz. cyt., s. 12.

³² Nie była to pełna koncentracja. W parafii Smardzowice wciąż znajdują się księgi metrykalne z XVI–XVIII wieku.

³³ M. Dębowska, dz. cyt., s. 13; W. Kujawski, *Zabezpieczenie archiwów parafialnych na przykładzie diecezji wrocławskiej*, ABMK, T. 75: 2001, s. 153–160.

i parafię w Tarnowie (1576). Jeżeli idzie o stan zachowania, to do rzadkości należą metryki z XVI i XVII wieku, większość posiadamy dopiero z kolejnego stulecia, za to rękopisy z XIX wieku zachowały się niemal w komplecie.

Kolejnym istotnym dla badacza historii lokalnej źródłem są kroniki parafialne³⁴. Najstarsze odnalezione przeze mnie sięgają połowy XIX stulecia. Zawierają rozmaite informacje: o życiu religijnym parafii, opisy nabożeństw, wizyt biskupich, przebiegu świąt, wiadomości o pogodzie i klęskach elementarnych, o działaniach wojennych, ruchach politycznych i społecznych. Pojawiają się też dawne przepisy kulinarne i porady gospodarcze. Obfitość notek o charakterze mikrohistorycznym, z pozoru tylko błażej codzienności, informuje nas o tym, co niezmiennie albo mało podatne na zmiany w życiu społeczności lokalnej³⁵. Przykładem powyższego jest kronika parafii Więclawice z lat ok. 1865–1943:

Rok 1929, 28/XI. W nocy był deszcz, przez dzień ładna dosyć pogoda, lecz po drogach okropne błoto. Kuba Podsiadło orał w sadzie, Piotrek z Jędrusiem pomagali mu i rąbali suche gałęzie w sadzie. Piątek, 29 XI. Od 3 do 6+C. Dzień wilgotny, pogodny. Do wieczora chłopaki kopali dołki pod śliwki i pomagali Kubusiowi orać między drzewami na odcinku między cmentarzem i kopcem. Dano nawóz i zaraz przyorali. Kucharka wróciła z Sandomierskiego od rodziny. Wsadziliśmy wszystkich śliwek szczepionych z własnej szkółki 52 drzewka [...]. Tochowicze popełnili zabójstwo świni na naszej plebanii – czasem się i to trafić musi. Piotrek sadził porzeczki...³⁶.

Można postulować edycję takich źródeł, gdyż skorzysta z nich nie tylko zawodowy historyk, ale też student czy uczeń³⁷. Starsze zapiski o charakterze kronikarskim znajdujemy w sumariuszach, księgach brackich, księgach metrykalnych albo na marginesach innych rękopisów i starodruków. Szereg kronik parafialnych uznaje się za zaginione. Z racji wartości dla historii lokalnej bywały wypożyczane osobom postronnym i nie wróciły do archiwum parafialnego, a ich los pozostaje nieznany (np. kronika parafii Czulice).

³⁴ Trudno jednak uznać kroniki parafialne za „najcenniejsze i wiele mówiące źródło przechowywane w archiwach parafialnych”; E. M a r k o w s k a, *Archiwum parafialne...*, s. 10.

³⁵ T. W i ś l i c z, *Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII–XVIII w.*, Wrocław 2012, s. 7–33.

³⁶ *Kronika parafialna z lat ok. 1865–1943*, rkps., s. 42–42v, Archiwum Parafii św. Jakuba Apostoła w Więclawicach.

³⁷ Zob. W. S m o c z y Ń s k i, *Kartka z dziejów Tęczyna*, Kraków 1888; W. K o w a l s k i, Ks. Mateusz Sowicki, pleban – gospodarz w Niekrasowie drugiej połowy XVIII w., „Nasza Przyszłość”, t. 93: 2000, s. 379–397.

Zasadnicze informacje o ludności uzyskamy też z ksiąg bractw religijnych. Z reguły była tam rejestrowana elita miejscowa, szlachta, kmiecie, młynarze, karczmarze i inni. Członkowie byli spisywani poszczególnymi miejscowościami. Pojawiające się w rejestrach nazwiska ludzi spoza terenu parafii świadczą o zasięgu popularności danego bractwa³⁸. Poza tym można wspomnieć o takich źródłach jak spisy wiernych, kopiariusze dokumentów wystawionych przez urzędy zewnętrzne, spuściznę związaną z uposażeniem i gospodarką parafii, budową kościoła, opisami zabudowań plebańskich i duszpasterstwem.

Szansą dla archiwów parafialnych jest pozyskiwanie funduszy zewnętrznych na konserwację, digitalizację i opracowanie. Można tu wymienić Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, z którego korzystają Lokalne Grupy Działania (LGD). To rodzaj partnerstwa, złożonego z sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego. Przykładem dobrych praktyk w tym zakresie jest współpraca parafii Więclawice, reprezentowanej przez proboszcza Ryszarda Honkisz, LGD Stowarzyszenie Korona Północnego Krakowa i Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Krakowie. W wyniku pozyskanych środków przeprowadzono inwentaryzację ksiąg metrykalnych i digitalizację. Kopia cyfrowa jest udostępniona na portalu Małopolskiej Biblioteki Cyfrowej³⁹. Trwają prace nad indeksacją ksiąg z XVII–XX wieku.

Nadto warto obserwować pojawiające się inne oferty grantowe, szukać sponsorów oraz podejmować współpracę z uczelniami wyższymi w zakresie prac badawczych i dyplomowych z historii i archiwistyki. Działalność taką rozwija Instytut Historii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie poprzez Katedrę Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii. Zaawansowana technologia cyfrowa pozwala dziś na wykonanie czytelnych skanów przy użyciu zwykłego aparatu fotograficznego, wyposażonego w statyw i wężyk spustowy. W dalszej kolejności przy użyciu darmowych programów do grafiki można dokonać obróbki i katalogowania kopii przy użyciu komputera osobistego. Kolejnym krokiem jest indeksowanie ksiąg metrykalnych. Dawne pismo na ogół jest słabo czytelne dla nieprofesjonalistów. Z satysfakcją można zauważyć działanie w tym względzie Archiwum Narodowego w Krakowie. Ukazał się internetowy samouczek *Dawne pismo*⁴⁰. Indeksacja pozwala na szybkie dotarcie do konkretnej metryczki, zestawienie np. chrztów wszystkich dzieci o nazwisku „Kowalski”. Indeksacja może być tworzona w profesjonalnej relacyjnej bazie danych przy użyciu programu Access albo prostszego w obsłudze Excela. Pokażną, a co ważne, ogólnodostępną

³⁸ Zob. np. J. F l a g a, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004.

³⁹ ww.mbc.malopolska.pl [dostęp: 3.05.2014]; do podobnej akcji jest przygotowywana sąsiednia parafia w Raciborowicach.

⁴⁰ ww.dawnepismo.ank.gov.pl [dostęp: 15.07.2014].

i bezpłatną bazą danych dysponuje Małopolskie Towarzystwo Genealogiczne. W 2011 roku podpisało ono porozumienie z Archiwum Narodowym „o współpracy przy wykonywaniu kopii cyfrowych (skanów) krakowskich akt metrykalnych”⁴¹.

W podsumowaniu można stwierdzić, że archiwum parafialne, o ile ocalało, stanowi dla badacza historii lokalnej bodaj najważniejszy punkt na szlaku kwerend. Napotka on tam informacje o charakterze podstawowym dla badanej społeczności lokalnej, jej życia religijnego, gospodarczego i towarzyskiego. Każda parafia wedle przepisów prawa kanonicznego powinna dbać o swoje akta i przechowywać je we własnej składnicy akt. Brak rozwiązań formalnych sprawia, że dostęp do archiwum parafialnego jest ograniczony i uzależniony od możliwości czasowych miejscowego księdza proboszcza. Nadto brakuje opracowań inwentarzowych tych archiwów. Wciąż poważnym problemem pozostaje jednak brak inwentaryzacji zbiorów i proces właściwego udostępniania ich zainteresowanym. Widoczny w ostatnich latach wzrost zainteresowania historią lokalną i genealogią może wpłynąć pozytywnie na losy archiwów parafialnych.

⁴¹ <http://www.mtg-malopolska.org.pl/ksiegimetrykalne.html> [dostęp: 12.06.2014].

SUMMARY

Mateusz Wyżga

PARISH ARCHIVES IN LOCAL HISTORY RESEARCH

Parish archives gather resources crucial for local history research. A parish office keeps both the current registry and archive documents. The lack of formal solutions makes access to parish archives restricted and dependent on the spare time of a local parish priest. Moreover, there are no inventory studies on the archives. Parish registries may be mentioned among the most important sources of the local history. They contain a list of the majority of inhabitants who were baptized, contracted marriage or died in a given parish. Some parishes can boast about owning registries reaching back to the 16th century. Other historical sources include parish chronicles, registries of the faithful, registries of religious brotherhoods or cartularies of the documents issued by external authorities.

